

नेपाली साहित्य: मगर भाषामा

केशर जङ्ग बराल

जनसंख्याको दृष्टिकोणले तेस्रो स्थानमा र मातृभाषाको हिसावले सातौँ स्थानमा रहेका मगरहरु भोट बर्मेली र तिब्बती परिवारका भाषा बोल्ने गर्दछन् । औपचारिक रूपमा भोट-बर्मेली परिवारको मगर भाषालाई मात्र मगर भाषाको रूपमा मान्यता दिइतापनि अहिले श्री ५ को सरकारले तिब्बती परिवारको खाम भाषालाई पनि मगर भाषाको रूपमा मान्यता दिएको छ । राष्ट्रिय जनगणना २०५८ मा खाम मगर भाषा र मगर भाषालाई एकिकृत गरेर मगरभाषीहरुको गणना गरिएको भए तापनि डोल्पाका मगरहरु बोल्ने काङ्के भाषीहरुको संख्या भने राष्ट्रिय जनगणना २०५८ मा अलग्गै देखाइएको छ । मगर साहित्यको चर्चा गर्दा यी तिनै थरिका मगर भाषाको चर्चा गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

लोक साहित्यमा यी तिनै भाषा धनी भए तापनि लिखित रूपमा भने यी भाषाहरुको साहित्यको विकास हुन सकेको छैन । यी भाषाहरुमा पाइने लोक कथा, उखान टुक्का अझ पनि लिपिबद्ध हुन सकेका छैनन् । भोट-बर्मेली परिवारको मगर (बाह्र मगराँती) भाषा साहित्यको विकास तिब्बतेली परिवारको मगर (अठार मगराँती) भाषाको तुलनामा बढी भएको देखिन्छ । अठार मगराँती भाषा – जसलाई खाम भाषा पनि भन्ने गरिन्छ –का कविता, कथा तथा अन्य गद्य रचनाहरु फाटफुट पत्र-पत्रिकामा प्रकाशित भएको पाइन्छ । यस भाषाको भाषीहरु शिक्षामा ज्यादै पिछडिएकोले र राष्ट्रिय भाषाको विकासमा राज्यसँग कुनै ठोस नीति र योजना नभएकोले पनि यस्तो भएको हो । राष्ट्रिय जनगणना २०५८ अनुसार डोल्पाका मगरहरु बोल्ने काङ्के भाषीहरुको संख्या ८०० मात्र छ । यस मगर भाषीहरुको जनसंख्या ज्यादै कम भएको र भाषीहरु पनि हरेक दृष्टिकोणले पछाडि परेकोले पनि यस भाषा साहित्यको विकास हुन सकेको छैन ।

नेपालमा राणा शासनको अन्त्य पछि र पञ्चायत शासन आउनु भन्दा अगाडि समाजका बुद्धिजीवीहरुले मगर भाषा र साहित्यको विकास गर्ने जमर्को गरेको पाइन्छ । श्री जीत बहादुर सिँजाली र श्री रेख बहादुर थापा मगरले वि. सं. २०१२ साल तिर एक कविता संग्रह प्रकाशित गर्नु भएको थियो । यो कविता संग्रह नै मगर साहित्यको पहिलो पुस्तकको रूपमा मानिएको छ । यी कविहरु मध्ये श्री सिँजालीज्यू मगरहरुमा भएको कूप्रथालाई उजागर गर्दै आफ्नो यौवन काल मगर वस्तीका

भूपडीहरुमा कविता सुनाउदै विताए । तर प्रजातन्त्रको अन्त्य पछि भूमिगत भएका कविको अट्टो पट्टो आज सम्म भएको छैन ।

पँचायतकालमा मगर साहित्यको विकासको नाममा केही भएको पाइदैन । २०४६ सालमा प्रजातन्त्रको पुनःस्थापना पछि मगर साहित्यको विकासमा केही प्रयास भएकाछन् । जन आन्दोलन पछि मगरहरुको जातिय संस्था- नेपाल मगर संघ-बढी सशक्त हुदै गयो । यूवा पीढीले जातिय संस्थाको मातहतमा रहेर नेपालका विभिन्न जिल्लाबाट र विदेशबाट निस्केका पत्र-पत्रिकाहरुमा मातृभाषामा कथा, कविता र लेख प्रकाशित गर्न थाले । प्रजातन्त्रको पुनःस्थापना पछि करिव एक दर्जन जति कविता संग्रह प्रकाशित भैसकेका छन् भने यो अन्तरालमा एक गीति खण्डकाव्य र चार उपन्यास पनि निस्की सकेका छन् । यसका अतिरिक्त एक नाटक प्रकाशित हुनुको साथै "पचाँस रुपियाको तमसुक" मगर भाषामा अनुवाद गरिएको छ । एक कथा संग्रह र दर्जनौं कविता, लेखहरु प्रकाशित भैसकेका छन् ।

आज सम्म प्रकाशित मगर साहित्यको सर्वेक्षण गर्दा जुनसुकै विधामा लेखिएको भएतापनि प्राय जसो स्रष्टाहरु मगर जातिको सामाजिक परिवेशको वरपिरी नै फन्को मारेका छन् । एकाध स्रष्टाहरुले समाजमा भएको बिकृतिलाई चिदै राजनैतिक, सामाजिक र आर्थिक शोषणको विरुद्धमा कलम चलाउने प्रयास गरेका छन् । मगर भाषा साहित्यले गुणात्मक रुपमा फड्को मार्न नसके तापनि २०४६ सालको जनआन्दोलन पछि यसले संख्यात्मक हिसावमा भने निकै प्रगति गरेको छ ।

सन्दर्भ

कविता सँग्रह

आलेमगर, खड्ग बहादुर (२०५०) सेन टाहके ? काठमाण्डौ : मगर भाषा तथा लिपी परिषद ।
ओमटाकीमगर, देवी (२०४९) कानुड. मगरकुड.ल्लिड.माच्हाड. थप्पवली देवीकुड.सस्तर, वुटवल: देवी
ओमटाकीमगर ।
तारुडं मगर, नारायण (२०४९) मैओ मीराप , काठमाण्डौ: लङ्कमान रोकामगर ।
थापामगर, गौमाया (२०५०) मगर हुटी भगमूरे लीड.को , वुटवल: लोक बहादुर रानामगर ।
थापामगर, रेख बहादुर (२०५१) फुन्च-थलके, वुटवल: रेख बहादुर थापामगर ।
थापामगर, लोक बहादुर (२०५०) रड.रीचकुड. लीड., पोखरा: लोक बहादुर थापा ।
---.(२०५७) बुढा ईम, पोखरा: यम बहादुर थापा ।
थापामगर, शिवलाल (२०४८) ग्रयाहोट लेख छान्नी , दमौली: ईन्दिरा थापामगर ।
बुढामगर, सन्तोष (२०५३) मोई, वुटवल: लाङ्गाली छापाखाना ।
मगर, सँजोग (२०५५), जीव-सीम, ललितपुर: ने.म.सँ., जिल्ला कार्य समिति ।
सन्देशमगर, रुद्र (२०५६) बीकोलेसा, वालिङ्ग: बलु थापामगर र सुमित्रा थापामगर ।
सिँजालीमगर, जित बहादुर र रेख बहादुर थापामगर (२०४८) मगराँती भाषाड.ल्लीड ड टुक्काऔ
किटाब, दोस्रो सँस्करण, पोखरा: कानुङ्ग गुमष्ठाको लागि लोक बहादुर थापा ।
हितानमगर, रुद्र बहादुर (२०५०) लाङ्गाके आर्मीट्नाड., पोखरा: डि.वि. पुलामी ।

उपन्यास र कथासँग्रह र नाटक

प्रश्रित, मोदनाथ, (२०४९) पीराङ्ग रुप्यौ लुरीक, अ. लोक बहादुर थापामगर, पोखरा: कानुङ्ग गुमष्ठा ।
थापा, फूलकुमारी (२०५७) यीटन लेसा मास्टोक्ङ्ग कथा ड व्यथा, पोखरा: फूल कुमारी थापा ।
थापामगर, लोक बहादुर (२०५२) जजाबखत, स्याङ्गजा: पाहुर प्रकाशन ।
मगर, सँजोग (२०५२) रेवस, काठमाण्डौ: लंकमान रोकामगर, देउबहादुर रानामगर र लालबहादुर
बुढामगर ।
---. (२०५६) माहाञ्जौ लुमरा, काठमाण्डौ: मानबहादुर बुढामगर ।
मास्कीमगर, यूवराव (२०५०) मोई, काठमाण्डौ: मगर भाषा तथा लिपी परिषदको लागि चन्द्र बहादुर
थापामगर ।
सारुमगर, टेक बहादुर (२०५०) बढहर्या साहीली, वुटवल: टेक बहादुर सारु ।